

ВИДИ МОНІТОРИНГУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто реалії проблеми моніторингу професійної підготовки майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів. Подано класифікацію видів означеного моніторингу та охарактеризовано результати авторського дослідження.

Ключові слова: моніторинг, види моніторингу, моніторинг професійної підготовки, майбутній викладач вищого технічного навчального закладу.

Формування власної системи індикаторів освіти перебуває в Україні у стадії становлення. Нині відбувається поетапне запровадження системи соціологічних досліджень моніторингу якості освіти. Лише започаткована певна нормативна база, в якій окреслено завдання щодо створення системи моніторингу якості освіти з використанням мережі регіональних моніторингових центрів. Протягом кількох років на різних рівнях автор статті разом з колективом помічників проводила моніторингові дослідження з проблем професійної підготовки майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів. На перших етапах досліджень основними напрямками досліджень були такі:

- вимірювання рівня навчальних досягнень майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів з навчальних дисциплін зазначених у програмах освітньої підготовки і профільних розроблених у межах педагогічної лабораторії, накопичення інноваційного банку педагогічних технологій щодо якості та методики формування професійно-педагогічних знань, умінь та навичок для дослідження якості змістового наповнення державних освітніх стандартів та виявлення причин незасвоєння студентами, як потенційними майбутніми викладачами вищих технічних навчальних закладів певних знань і не сформованості навичок;

- оцінювання якості професійної підготовки майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів;

- вивчення зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на результати навченості майбутніх фахівців та якість освіти у вищому технічному навчальному закладі.

Аналіз наукових праць свідчить про наявність досліджень пов'язаних із проблематикою професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації (Л.М. Бадалов, В.Є. Береки, А.П. Болтунов, С.Л. Малов, І.І. Сигов, В.А. Шахова та ін.). Питання підготовки педагога, розвитку його професійних умінь відображені в дослідженнях С. І. Архангельського, О.А. Абдулліної, І.М. Богданової, Н.В. Гринькової, В.І. Євдокимова, Н.В. Кузьміної, Н.В. Кічук, Л.В. Кондрашової, З.Н. Курлянд, О. М. Оптич, Р.К. Сережнікової, В. О. Семиченко, С.А. Сисосевої, О.П. Рудницької, В.О. Моляко, Б.К. Наумової, Н.В. Якси та ін.

Метою статті є дослідження проблеми моніторингу професійної підготовки майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів.

Забезпечення якості освіти є однією з головних умов, мобільності, сумісності та привабливості системи вищої освіти будь-якої країни, головною складовою престижу ВНЗ. Сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти - це вимога Болонського процесу, а принцип інституційної автономії передбачає, що основна відповідальність за забезпечення якості лежить на ВНЗ. У світовій практиці застосовуються різні підходи в оцінюванні якості роботи ВНЗ: репутаційний (на основі експертних оцінок), результативний (за об'єктивними показниками) і загальний. Відповідно, найважливішою ланкою експериментальної діяльності, яка дозволяє робити науково обгрунтовані висновки відносно проведених у рамках експерименту заходів є моніторинг.

Відтак, одне з основних завдань освітянського сьогодення, яке має не тільки педагогічний чи науковий контекст, а й соціальний, політичний, управлінський аспекти – це забезпечення високоякісної освіти на всіх етапах та рівнях. Єдина можливість забезпечити реалізацію цього завдання – це дотримання вичерпного знання про стан освіти, тобто отримання інформації: повної, об'єктивної, релевантної, адекватної, точної. Інформація, яка дозволить на основі оцінювання приймати ефективні управлінські рішення. Одним з основних шляхів отримання такої інформації є організація та проведення ефективних інноваційних моніторингових досліджень.

З розвитком загальної економічної системи та суспільства взагалі постає необхідність впровадження наступних видів моніторингу:

- Інформаційний моніторинг, який припускає нагромадження та поширення інформації і не передбачає спеціально організованого обстеження на етапі збору інформації. Цей вид моніторингу найчастіше використовується для збору інформації, розміщеної на різних носіях, тому на перший план виходить функція спостереження. Прикладами такого моніторингу є підбір і друк законодавчих актів, положень і наказів на цікаву тематику або збір інформації з різних джерел з визначеної теми, що дозволяють скорегувати програму розвитку освітньої установи, знайти партнерів по освітній діяльності тощо.

- Базовий моніторинг, що виявляє проблеми та небезпеки до того, як вони будуть усвідомлені у сфері управління. За своєю суттю базовий моніторинг є моніторингом стану системи, дозволяє зібрати про неї інформацію (скласти банк даних) для проведення наступних досліджень, у тому числі й моніторингу іншого виду.

- Проблемний моніторинг дозволяє досліджувати закономірності процесів, ступінь небезпек, типологію проблем.

- Управлінський моніторинг, метою якого є відстеження й оцінка ефективності, наслідків і вторинних ефектів прийнятих рішень.

Розробляючи програму моніторингу якості вищої освіти, необхідно враховувати вплив на якість освіти цілої низки факторів процесу аналізу зібраної моніторингової інформації. Їх можна поділити на п'ять груп:

- фактори, які ВНЗ може змінювати (організація й умови праці, відносини в колективі, забезпечення навчальними матеріалами, дотримання санітарних норм, кадрове забезпечення, розмаїтість освітніх програм тощо);
- фактори, які ВНЗ може змінювати за певних умов (організація вільного часу, організація навчально-професійної практики);
- фактори, на які ВНЗ може вплинути (особисті якості, фізична підготовленість, стан здоров'я, життєві плани тощо);
- фактори, на які ВНЗ може вплинути за певних умов (здатності, відносини в родині тощо);
- фактори, на які ВНЗ не може вплинути (біогенетичні здібності, рівень доходу родини, соціально-демографічні характеристики родин, статевий склад тощо).

Моніторинг формується як багаторівнева система повторюваних діагностичних процедур, проведених з використанням кількісних методик, що максимально об'єктивно відслідковує якісні показники навчальних досягнень студентів.

У нашому уявленні освітній моніторинг - це спосіб забезпечення сфери управління різними видами діяльності за допомогою представлення своєчасної і якісної інформації.

В даний час разом з поняттям "моніторинг" широко використовується інше поняття - "система моніторингу". У своїй роботі під системою моніторингу ми розуміємо сукупність елементів, взаємодію яких забезпечує проведення моніторингових процедур. Структуру моніторингової системи складають наступні елементи: суб'єкти моніторингу, комплекс моніторингових показників; інструментарій і інструменти моніторингової діяльності; моніторингова діяльність. Застосування освітнього моніторингу доцільний тоді, коли виникає необхідність відстеження процесу реалізації якого-небудь проекту, розвитку яких-небудь подій, явищ отримання своєчасної інформації про цей процес дозволяє краще зрозуміти його суть, а якщо виникають відхилення, - внести корективи. Таким чином, моніторинг дає можливість своєчасно втручатися в механізми, закономірності освітнього процесу або розвитку особи. Тільки за таких умов можливе компетентне управління ними.

Застосування моніторингу у сфері освіти дозволило виділити 4 його різновиди: інформаційний моніторинг - збір, накопичення, систематизація і розповсюдження інформації (не передбачає проведення спеціально організованого обстеження на етапі збору інформації); базовий моніторинг - виявлення при постійному відстеженні стану об'єкта з метою уточнення можливих відхилень; проблемний моніторинг - виявлення закономірностей процесів, що відбуваються, і насущних з погляду управління (здійснюється за замовленням органу управління); управлінський моніторинг - відстеження і оцінка ефективності, наслідків і вторинних ефектів ухвалених управлінських рішень для освіти. Цей вид моніторингу розширюється за рахунок наявності проблеми визначення ефекту впливу, коли завданням моніторингу стає побудова систем оцінок, що визначають динаміку і вплив зовнішніх або внутрішніх чинників, що породжують спостережувані ефекти.

Таким чином, в роботі ми вийшли на уточнене визначення моніторингу в освіті: це система збору, обробки, зберігання і розповсюдження інформації про освітню систему або окремі її елементи, орієнтована на інформаційне забезпечення управління, яка дозволяє судити про стан об'єкта в будь-який момент часу і може забезпечити прогноз його розвитку.

Моніторинг в освіті це складний, ще феномен, що тільки формується, який може бути розглянутий як інформаційна, діагностична, наукова, прогностична система, що реалізовується в рамках управлінської діяльності, моделювання управління освітнім процесом в середній професійній школі ми здійснили на основі моніторингу.

Одним з основних управлінських завдань моніторингу є відстеження результатів функціонування системи професійної освіти, то до моніторингу повинні пред'являтися певні вимоги, які ми сформулювали у вигляді наступних принципів: об'єктивності отримуваної інформації, порівнянності даних вивчення системи, адекватності, прогностичності і ін.

Для вищих навчальних закладів характерне здебільшого проведення педагогічного моніторингу. Педагогічний моніторинг - форма організації, збору, обробки, зберігання і розповсюдження інформації про діяльність педагогічної системи, що забезпечує безперервне стеження за її станом і прогнозуванням її розвитку.

Окремим напрямом моніторингової діяльності є психолого-педагогічний моніторинг. Психолого-педагогічний моніторинг - це складний процес, що включає в себе систему взаємозв'язаних специфічних видів діяльності, носіями яких є різні учасники освітнього процесу, що виконують різні функції, необхідні для оперативного відстеження результатів педагогічних дій і середовища освітньої установи для попередження можливих несприятливих дій на розвиток студентів.

Моніторинг якості освіти - самостійна ланка в моніторингу, виявлення і оцінювання педагогічних дій, відповідність діяльності педагогічної системи, її кінцевій меті. Якість освіти, у такому разі є мірою відповідності результатів освітнього процесу встановленим нормам і цілям навчання, тобто ступінь задоволення очікувань різних учасників освітнього процесу від тих, що надаються освітньою установою освітніх послуг або ступінь досягнення поставленої мети і завдань.

До основних функцій моніторингу ми віднесли такі:

- інтеграційну - моніторинг є одним з системоутворювальних чинників, забезпечує комплексну характеристику процесів;
- діагностичну - сканування стану системи освіти і змін, що відбуваються в ній, що дозволяє дати оцінку даним явищам;
- компаративістську - функція, що створює умови для порівняння станів системи освіти в цілому або різних її елементів як в часі - стан системи в різні періоди, часу, так і в просторі, - можливість порівняння з системами освіти або елементами цих систем в інших регіонах і країнах;
- експертну - в рамках моніторингу можливе здійснення експертизи стану, концепції, форм, методів розвитку системи освіти, її компонентів і підсистем;
- інформаційну - моніторинг розвитку системи освіти є способом регулярного отримання порівняльної інформації

про стан і розвиток даної системи, яка (інформація) необхідна для аналізу і прогнозу станів і розвитку системи освіти;

- прагматичну - використання моніторингової інформації при ухваленні максимально обґрунтованих і адекватних вимог ситуації рішень, перш за все управлінських.

Вище позначені загальні функції моніторингу конкретизуються у функціях педагогічного моніторингу, основного в нашому випадку.

Функції педагогічного моніторингу у нашому дослідженні: експертне оцінювання результатів діяльності учасників експерименту по різних аспектах; відстежування результатів учбової діяльності студентів; експертиза рівня педагогічної і управлінської майстерності педагогічних кадрів; підвищення якості рішення організаційно-управлінських задач на основі висновків, сформованих в результаті моніторингу; прогнозування розвитку освітньої установи на основі моніторингу.

Все різноманіття вживаних видів здійснення моніторингу можна звести до декількох груп, які були використані в нашому дослідженні в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів.

Ми виділили такі основні види моніторинг, які можна застосовувати під час професійної підготовки майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів:

I. За змістом: 1.) Дидактичний моніторинг - його предметом є новоутворення навчального процесу: отримання знань, умінь і навиків по конкретних навчальних дисциплінах, їх відповідність рівню, визначеному в стандарті з урахуванням професійних вимог. 2.) Виховний моніторинг враховує зміни в створенні умов для виховання і самовиховання студентів, "приросту" їх виховного рівня. 3.) Соціально-психологічний моніторинг "покаже" рівень соціально-психологічної адаптації студента. 4.) Моніторинг управлінської діяльності "висвітить" зміни в системах: керівник - педагогічний колектив; керівник – студентський колектив; керівник – колектив батьків; педагог - педагог; викладач – студент; викладач - сім'я.

II. За характером використання методів і методик – статистичний і нестатистичний.

III. За спрямованістю: 1) Моніторинг процесу - представляє картину повноти - недостатності створюваних для реалізації кінцевої мети експерименту умов і їх вплив на експеримент. 2) Моніторинг умов його організації - дозволяє виявити, чи мали місце відхилення від запланованої норми діяльності, чи вдало підібрані ресурси, наскільки раціонально є діяльність, чи правильно визначені її тимчасові параметри. 3) Моніторинг результатів - дозволяє з'ясувати, що було зроблене із запланованого, що залишилося невиконаним, які результати були досягнуті.

Отже, предметом моніторингу можна вважати конкретні зміни в рамках системи, що вивчається. Це означає, що важливим є не тільки аналіз окремих кількісних і якісних показників вимірювання станів освітньої системи через певні проміжки часу, але і сама динаміка, що виділяється у результаті порівняння змін.

Під суб'єктами моніторингу мають на увазі носіїв моніторингових функцій в даній системі. Суб'єкти моніторингу зазвичай умовно ділять на дві групи: ті, які надають інформацію, і ті, які її збирають і обробляють.

Різновидом педагогічного моніторингу виступає професіографічний моніторинг, досліджений у роботах С.М. Силіної [4]. Професіографічний моніторинг розглядається нею як процес неперервного, науково обґрунтованого, діагностико-прогностичного, планово-діяльнісного стеження за станом і розвитком процесу підготовки спеціалістів із метою оптимального вибору освітніх завдань, а також засобів і методів їх розв'язання. Об'єктом професіографічного моніторингу виступає освітній процес ВНЗ, а предметом - професійно-педагогічна підготовка спеціаліста.

Функції моніторингу (інформаційно-оцінна, пошуково-дослідницька, корекційно-формуюча, прогностична), спрямовані на забезпечення наукового підходу в управлінні навчально-виховним процесом ВНЗ, впливають із загальної мети - підвищення якості професійно-педагогічної підготовки спеціалістів. Для всіх видів моніторингу, в яких здійснюється опосередковане вимірювання (зокрема педагогічний, освітній, професіографічний) із застосуванням технологій наукового дослідження, а також системи критеріїв і показників, важливого значення набуває забезпечення високої якості інструментарію, розробка критеріальної бази, сам процес вимірювання, статистична обробка результатів та їх адекватна інтерпретація. Провідними вимогами до педагогічного моніторингу (О.А. Абдулліна [2,5], С.М. Силіна [4]) в системі вищої освіти є: об'єктивність - мінімізація суб'єктивних оцінок, врахування всіх результатів (позитивних і негативних), створення однакових умов для всіх тих, хто навчається; валідність - повна та всебічна відповідність контрольних завдань змісту матеріалу, який досліджується, чіткість критеріїв вимірювання й оцінки, можливість підтвердження позитивних або негативних результатів, одержаних із допомогою різних способів контролю; надійність - стійкість результатів, одержаних при повторному контролі, проведеному іншими особами; систематичність - проведення етапів і видів педагогічного моніторингу в певній послідовності та системі; врахування рівня освіти та розвитку, індивідуальних особливостей об'єкта навчання, а також умов і конкретних ситуацій проведення дослідження, що передбачає диференціацію контрольних і діагностичних завдань; гуманістична спрямованість моніторингу передбачає створення атмосфери доброзичливості, співробітництва, довір'я, сприятливого емоційного клімату; результати моніторингу не можуть використовуватися з метою тиску або маніпуляції, а повинні мати стимулюючий характер щодо якісної зміни ставлення студентів до навчання та майбутньої професійної діяльності.

Ми визначили різні аспекти діяльності навчального закладу в моделі моніторингу професійної підготовки майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів: економічний, педагогічний, соціальний і управлінський та ін. Кожен з них детально розглянутий на сторінках даної монографії. З цією метою були введені інтегральні показники, що відображають відповідність параметрів умовам функціонування освітньої установи.

Модельований нами моніторинг покликаний, з однієї сторони, забезпечити підготовку ухвалення управлінського рішення, а з іншою, - зворотний зв'язок після його апробації. При цьому моніторинг повинен виконувати наступні функції: виявлення суперечностей; ранжування проблем; прогнозування змін; обмеження; зворотний зв'язок [1, 3].

Проведення моніторингу професійної підготовки майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів ми визнали можливим розділити на три групи відповідно до способів: збір інформації, реєстрація стану поточних процесів; облік отриманих даних при ухваленні управлінських рішень і коректуванні освітнього процесу; коректування освітнього процесу.

У процесі дослідження встановлено, що моніторинг може стати основою для вдосконалення освітніх програм, пошуку інноваційних технологій підготовки педагогічних кадрів для вищих технічних навчальних закладів, стимулювання особистісного і професійного розвитку майбутніх фахівців. Саме тому в нашому дослідженні моніторинг професійної підготовки майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів виступає ефективною технологією і засобом, що обумовлює професійний розвиток майбутнього педагога [7].

Результати моніторингу професійної підготовки майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів здійснювався нами в порівняльному плані, для цього використовувалися експериментальні і контрольні навчальні заклади. На нашу думку доцільним було використання системного підходу, за основу визначення ефективності діяльності професійної підготовки, який дозволяє розглядати цю діяльність як складну систему взаємодії вхідних в неї елементів. Такий підхід дозволяв представити роботу освітньої установи в повному обсязі, виявити слабкі місця, їх причини і намітити комплекс цілеспрямованих заходів по їх усуненню. Системний підхід дозволяв оцінити ефективність функціонування і розвитку установи не формально, а за досягнутими результатами [6].

Оцінка якості професійної підготовки майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів, як кінцевого результату здійснювалася за показниками: 1) оптимальна – схильні до творчого процесу пізнання наукових основ і педагогічної практики, як явища цивілізації, виражена сформованість індивідуального менталітету особистості із стійким світоглядом і поведінкою: аспіранти досягли високого рівня знань, практичних умінь, вихованості, дотримання здорового способу життя; 2) достатня – володіють конструктивними якостями у вивченні теорії і практики, виражено уміння здійснювати послідовність дій з новим змістом, методика і форма яких вивчена при професійній підготовці аспірантів до майбутньої педагогічної діяльності досягли середнього рівня знань, практичних умінь, вихованості, дотримання здорового образу. 3) критична – володіють репродуктивними здібностями аспіранти ледве показують задовільний рівень педагогічних знань, практичних умінь, рівень вихованості, рівень здоров'я, дотримання норм здорового способу життя.

Отримання інформації в ході проведення моніторингових досліджень порівнюється на всіх рівнях управління освітою та її підставі розробляються нові напрями освітньої політики. Взагалі результати будь-яких моніторингових досліджень дають змогу урядам країн, колективам навчальних закладів, викладачам реально оцінювати свої досягнення та вади, визначити стратегії змін у державній політиці. Реалізовані зміни забезпечують конкурентоспроможність національних освітніх систем та підвищують їх міжнародний авторитет. Для прикладу, наведемо деякі моніторингові дослідження, які були проведені в країнах світу: FIMS - Перше міжнародне дослідження математичної грамотності (1959-1967 рр.); FISS - Перше міжнародне дослідження з природничої грамотності (1966-1973 рр.); SIMS - Друге міжнародне дослідження математичної грамотності (1976-1987 рр.); SISS - Друге міжнародне дослідження з природничо-наукової освіти (1980-1989 рр.); TIMSS та TIMSS-R - Третє міжнародне дослідження з математичної та природничо-наукової освіти розпочалося у 1991р.(і охопило 50 країн); PISA – 2000,2003 – (було охоплено 32 країни, причому 28 з них – члени OECD (організації з економічного співробітництва та розвитку), передбачало оцінювання підготовки студентів за трьома напрямками: "мовленнєва грамотність", "математична грамотність", "природничо-наукова грамотність".

У зазначених вище та інших моніторингових дослідженнях застосовувались 16 показників якості освіти, які згруповані за 4 блоками [7]:

1. Рівень навчальних досягнень. 2. Успішність навчання та доступ до професійної освіти. 3. Моніторинг системи управління освітою. 4. Ресурсне забезпечення та структура освіти: педагогічні кадри (освіта та підготовка майбутніх викладачів); охоплення контингенту досліджуваних; технічне забезпечення навчальних закладів; освітні витрати.

Аналіз моніторингового досвіду спонукав нас до застосування і в нашому дослідженні використовувати ці доробки. Так, в основу моніторингу професійної підготовки майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів було покладено концептуальні та прагматичні аспекти, які відбивають логічні зв'язки між різними частинами освітньої системи й містять 38 індикаторів, що згруповані у 3 розділи: концептуально-технічна та технологічна інформації, ресурсний внесок й освітній процес та індикатори професійних досягнень. Автор моніторингового дослідження може використовувати вищезазначені орієнтири моделей освітніх індикаторів, або може розробити свої власні, так як деякі країни, наприклад [6], мають свої національні, які відбивають специфіку та особливості саме їх суспільства. У цьому й полягає універсальність впровадження моніторингових досліджень в освітній процес підготовки конкурентоспроможних фахівців.

Висновки. Проведенні такого типу моніторингові дослідження дозволили нам визначити рівень засвоєння обов'язкового матеріалу, з'ясувати переваги та недоліки професійної підготовки майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зимняя И. А. Мониторинговое исследование ценностно-мотивационных ориентации студентов в контексте оценки качества образования / И. А. Зимняя Актуальные проблемы оценки и мониторинга качества в образовании // Мат-лы IX симпозиума "Кваліметрич людини та освіти: методологія та практика. [Книга 1]: под ред. Н.А. Селезневой, А.И. Субетто. – М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2000. – С. 34-43.
2. Зеер Э.Ф., Водеников В.А. Мониторинг как информационная основа профессионального становления обучающихся /Э.Ф. Зеер, В.А. Водеников // Образование и наука: Изв. Урал, науч.-образоват. центра Рос. акад. образования. – 2000. – № 2(4). – С. 112-121.
3. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя / И.Ф. Исаев [Учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений.] – М.: Академия, 2002. – 208 с.
4. Кальней В.А., Шишов С. Е. Мониторинг качества образования / Кальней В.А., Шишов С. Е. – М.Вологда: Изд-во Вологод. ин-та повышения квалификации и переподг. пед. кадров, 1998. – 202 с.

5. *Куделина В.Н.* Мониторинг профессионально-личностного развития студентов / В.Н. Куделина // Специалист. – 1999. – № 11. – С. 23.

6. *Кузнецов А.А., Дяшкина О.А.* Требования к результатам обучения как важнейший компонент образовательных стандартов / А.А. Кузнецов, О.А. Дяшкина // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 1. – С. 39-42.

7. *Кулемин Н.А.* Как организовать мониторинговую службу в образовательном учреждении / Н. А. Кулемин [Методич. пособ.]. – Ижевск: ИУУ, 1988. – 28 с.

Подано до редакції 18.05.11
